

СВЕТОЗАР СТИЈОВИЋ (Београд)

О СЛАВЕНИЗМИМА У РЕЧНИКУ УЗ ЦЕЛОКУПНА ДЕЛА ПЕТРА II ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

Широк је круг тема у научном раду професора Бошковића. Једна од њих је, свакако веома значајна, проучавање стваралаштва Петра II Петровића Његоша. Дело великог песника, које је увек изискивало и стално изискује нова тумачења, нашло је у професору Бошковићу једног од најсуптилнијих тумача. Сваки истраживач Његошевог дела увериће се у то кад прочита његове радове *Је ли Вук у Рјечник уносио речи из Горскога вијенца?*¹ и *Око два стиха из Горскога вијенца*². Ова два рада, са укупно десетак страница текста, представљају нам професора Бошковића као изврсног познаваоца Његошевог стваралаштва и исто таквог логичара међу нашим водећим лингвистима.

Веома значајан је и рад професора Бошковића на издавању Његошевих дела. Он је, заједно са Видом Латковићем, приредио за штампу Горски вијенац и Огледало српско, а заједно са Николом Банашевићем — Лучу микрокозма.³

¹ Наш језик, Београд (Институт за српскохрватски језик), 1964, књ. XIV/1, н. с., 20—26.

² Наш језик, Београд (Институт за српскохрватски језик), 1964, књ. XIV/2-3, н. с., 159—161.

³ *Цјелокупна дјела П. П. Његоша*. Књига трећа: *Горски вијенац*, Београд (Просвета), 1952. Текст приредили за штампу Радосав Бошковић и Видо Латковић; *Цјелокупна дјела П. П. Његоша*. Књига пета: *Огледало српско*, Београд (Просвета), 1951. Текст приредили за штампу Радосав Бошковић и Видо Латковић; *Цјелокупна дјела П. П. Његоша*. Књига друга: *Пјесме. Луча Микрокозма. Проза. Пријеводи*, Београд (Просвета), 1953. Текст Луче микрокозма приредили за штампу Никола Банашевић и Радосав Бошковић. (Петнаесто издање *Целокупних дела Петра II Петровића Његоша* изашло је 1985. године.)

Посебно треба говорити о лексикографском раду професора Бошковића, тј. о његовом раду на изради *Речника уз Целокупна дела Петра II Петровића Његоша*. Језик Његошевих дела, засићен не само славенизмима и дијалектизмима него и позајмљеницима из разних несловенских језика, тражио је помоћни речник — приручник без којег је тешко замислити комуникацију између Његоша и савременог читаоца. Изради овог речника приступили су професор Михаило Стевановић и професор Радосав Бошковић и он се појавио уз прво издање Његошевих дела.⁴ Овде је потребна једна напомена. Наиме, у првом издању стоји да су речник „саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић“, у другом (Београд, 1967) — то исто, с додатком „уз сарадњу Радована Лалића“, а у трећем (Београд, 1974) и следећима (последње, петнаесто, изашло је, у Београду, 1985. године): „Саставили Михаило Стевановић (од А до О) и Радосав Бошковић (од О до Ш) уз сарадњу Радована Лалића“. Ови различити подаци о ауторству, тј. подела од трећег издања на слова А-О и О-Ш, остављали су код читаоца недоумицу. Није, наиме, било јасно ко је обрадио речи на „о“. Због тога сам се обратио професору Стевановићу и добио одговор да су он и професор Бошковић заједнички урадили цео речник, као што и пише у првом и другом издању, док је подела на А-О и О-Ш произвољна и учинио ју је, без његовог знања, издавач. Анализа славенизама у овом речнику, иначе, показује да нема разлике у њиховој обради у првом и другом делу књиге, а то је у сагласности са саопштењем професора Стевановића.

Речник уз Целокупна дела Петра II Петровића Његоша није потпун речник Његошева језика. То је, у ствари, речник мање познатих речи, углавном покрајинских и страних, из Његошевих песничких дела. Знатан део ове лексике чине славенизми, али и турцизми у ширем смислу речи и друге позајмљенице из разних несловенских језика — грчког, латинског, јеврејског, немачког, француског, тамијанског, мађарског, албанског и других.

Што се славенизама тиче, ваља рећи да су у овој књизи нашле место оне речи чије је тумачење читаоцу Његошевих дела неопходно. И, што је од посебног значаја, издвојено је пет њихових категорија. То су руски облици (у речнику означени са „рус.“), затим рускословенски (означени са „цркв.-рус.“ или „црквенорус.“), црквенословенски, тј. облици заједнички обема редакцијама старословенског језика, нашој и руској (означени са „црквеносл.“ или „црквенослов.“), српкословенски (означени са „црквеносрп.“) и хибриди (за њих се не

⁴ *Целокупна дјела П. П. Његоша*. Књига шеста: *Рјечник*, Београд (Просвета), 1954. Рјечник саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић.

даје квалификација, али се они издвајају тиме што се уз реч испред „рус.“, „цркв. рус.“, односно „црквенорус.“, или „црквеносл.“, односно „црквенослов.“, додаје једно „исп.“). Наравно, за сваку се одредницу, уз категоризацију, даје и одговарајући облик (руски, рускословенски или црквенословенски). Навешћемо, за илустрацију, према четвртом издању, по четири одреднице свих категорија, са дефиницијама и примерима, онако како су их дали аутори речника.

РУСИЗМИ У УЖЕМ СМISЛУ РЕЧИ

благодјеј, а м (рус. благодей) добротвор: Зар на главу круну ставит шћаше / крвљу облитом свога *благодјеја* (П 18, 241—242).⁵

вјеси, вјѣсѡвѣ м. мн. (рус. весы) теразије: Већ су *вјеси*, свети облик правде, / злом својијем гдно препунили (Л V 191—192).

пароход, а м. (рус. пароход) пароброд: на *пароход* изиђемо како бријег угледамо (П 46, 10).

признателност, признателности ж (рус. признательность) признање: Ја сам теби много дужан, — дужности су ове свете, / ка олтару *признателности* нека вјечно оне лете (П 59, 29—30).

РУСКОСЛОВЕНСКИ ОБЛИЦИ

видјеније, а с. (цркв.-рус. видение) призор: у њем виђех страшно *видјеније* (Л V 103).

вѡплъ, а м. (цркв.-рус. вопль) вапај: којуно ће *вѡпли* ненависти / код мојега уклету престола (Л VI 166—167).

вѡскреснути, нѣм *сврш*. (цркв.-рус. воскреснуть) ускрснути: Све је тобом *воскреснуло*, све животом задануто (П 60, 17).

чѡдо, а с. (црквенорус. чадо) чедо: Твога слова ова *чада* ц'јела (Прев. 3, 82).

⁵ ГВ = Горски вијенац, Дод. = Додатак, Л = Луча микрокозма, Л, Посв. = Луча микрокозма, Посвета, П = Пјесме, Прев. = Преводи, Св. = Слободијада, ШМ = Лажни цар Шћепан Мали. — Објашњење скраћеница преузето је из *Речника* уз четврто издање *Целокупних дела Петра II Петровића Његоша*, Београд (Просвета, Београд — Обод, Цетиње), 1975, 315, одакле су, уосталом, цитирани и примери. Примери у *Речнику* су, међутим, што је и нормално, дати према првом издању *Целекупних дјела П. П. Његоша*. Арапске цифре иза ознака ГВ и Л, Посв. означавају редне бројеве стихова. Иза ознака Л, Св. и ШМ долазе римске цифре, које уз Л. и Св. означавају певање, а уз ШМ драмски чин, а после њих арапске, које означавају редне бројеве стихова. Прва арапска цифра уз Прев. и Дод. означава редни број превода, односно песме, у књизи, а уз П страну, док друга у сва три случаја означава редни број стиха.

ОБЛИЦИ ЗАЈЕДНИЧКИ СРПСКОЈ И РУСКОЈ РЕДАКЦИЈИ

- втѡрѣй**, ā, օ (црквеносл. второй) други: Долази посланик императрице Екатерине *Вторе*, књаз и генерал Георги Долгоуков (ШМ IV, стр. 133).
- гвѡздије**, а с. (црквеносл. гвоздие = ексери): и са штиком бјелосјајним / клепет гвожђа о *гвоздију* (Св. X 647—648).
- пѡмазати**, пѡмажѣм *сврш.* извршити над ким помазање (црквеносл. помазати): Ти си искра за небо створена, / бесмртнијем Богом *помазана* (Л I 322—323).
- твѡр**, и ж. (црквеносл. тварь) творевина; створење (у религиозним представама — оно што је бог створио): *Твар* је творца човјек изабрана (Л, Посв. 134); Диг се, *твари* општег створитеља (Л I 163); Пој ми дакле, бесмртна *твари* (Л I 41); да *твар* слави творца и блаженство (Л, Посв. 58); и дужности *твари* к творитељу (Л V 179); рад мучења вјечног несретњијех *тварих* (П 47, 85); и погипше *твари* сожаљујем (Л III 235); ти, те књигу држиш миробитну / у коју су судбе уписате / мировима и умним *тварима* (ГВ 751—753); да природу сву заплачу / и све умне њене *твари* (П 25, 13—14); и животној *твари* смаче / са магнетом својим сјајним / трепавице са зјенице (Св. X 528—530).

СРПСКОСЛОВЕНСКИ ОБЛИЦИ

- Васкрсѣније**, а с. (црквеносрпски облик) Ускрс: У неђељу на *Васкрсеније* (П 2, 89).
- отачѡскѣй**, ā, օ (црквеносрпски облик) отаџбински: тврде ступе цркве праѳедовске, / важни к дјелма ползе *отачаске* (П 15, 7—8).
- отачѡство**, а с. (црквеносрпски облик) отаџбина: свиколици погипосте / за одбрану *отачаства* (Св. I 109—110); Дај ми појат славна дјела / *отачаства* бранитељах (Св. I 10—11); пред којом је *отачаство* / Александра и Ликурга (Св. I 222—223); *отачаства* сви будимо цјенитељи прави (Дод. 3, 1).
- свѣштѣн**, а, о (црквеносрпски облик) свет: који Меке храм *свештени* / божествено почитамо (Св. III 86—87); Али хула на *свештени* ђивот / ... / то ми прса у тартар претвара (ГВ 636—638); Пења сам се на *свештену* гору (ГВ 2264); вјечним огњем *свештене* љубови (Л II 18); Званије је *свештено* поете (Л, Посв. 177); да получиш *свештено* званије (ШМ IV 84); Оружје *свештено*, вјенчано са славом (П 35, 1); ред *свештени* на свему царује (Л II 70); *свештеним* је магнетизмом спасе (Л I 320).

ОБЛИЦИ СА МЕШОВИТИМ ОСОБИНАМА ИЛИ ХИБРИДИ

- васкреснути**, нѐм, *сврш*. (црквеносрп. и рус. облик) ускрснути: чест, народност бѐ је *васкреснула* (ГВ 2353).
- вопрошавати**, вопрошават̄м *несврш*. (исп. цркв.-рус. вопрошати) питати: С внимањем сам земаљске мудраце / *вопрошават̄* о судби човјека (Л, Посв. 61—62).
- воскресење**, а, с (исп. цркв.-рус. воскресение) ускрснуће: *Воскресења* не бива без смрти (ГВ 2351).
- дволичије**, а с. (исп. рус. дволичие) дволичност: Сачувај ме, боже, губавила/ ал' срамотна каква *дволичија* (ШМ II 142—143).

Узгред треба напоменути да се у овом речнику, као, уосталом, и у другим лексикографским делима, могу срести ситније непрецизности. Тако су, нпр., речи као *благодушан*, *благородан* и *благословен* третиране као руске, иако су оне, пре свега, црквенословенски облици. Лексема *блаоутробије* означена је као рускословенска, *блаоуханије* као руска а *бесамртије* као црквенословенска, мада би било прецизније *блаоутробије* и *блаоуханије* третирати као црквенословенске форме, јер су заједничке српској и руској редакцији, а облик *бесамртије*, због наших фонетских црта, као српкословенски. Понекад се, веома ретко, уз славенизам не даје категоризација (нпр. уз српкословенски облик *бесамртан*). Али, у сваком случају, поменути примери не говоре о мањкавости речника, него указују на могућност појединих конкретних решења на други начин.

Може се, на крају, рећи да зналачка обрада славенизама у *Речнику уз Целекопуна дела Петра II Петровића Његоша*, читаоцу приближава, захваљујући јасним, сажетим и прецизним дефиницијама, Његошево песничко дело, а истраживачу открива широк слој лексике коју је Његош црпао из сродних језика. Овај речник је, бар када је реч о славенизмима — веома широко заступљеној скућини лексема у њему, неопходан читаоцу Његошевих дела и биће то и даље, без обзира на појаву *Речника језика Петра II Петровића Његоша*, који је урадио професор Михаило Стевановић са сарадницима и који има сасвим другу намену.⁶

⁶ Речник језика Петра II Петровића Његоша. Књига прва, А—О, 1 — 608; књига друга, П — Ш, 1 — 660; Београд (Српска академија наука и уметности, Црногорска академија наука и уметности, „Вук Караџић“, Народна књига, Обод, Просвета, Српска књижевна задруга) 1983. Речник израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешћ.

Светозар СТИЈОВИЧ

О СЛАВЯНИЗМАХ В СЛОВАРЕ К ПОЛНОМУ СОБРАНИЮ СОЧИНЕНИИ
ПЕТРА ВТОРОГО ПЕТРОВИЧА НЕГОША

Резюме

Профессор Радосав Бошковић, помимо других лингвистических дисциплин, занимался и лексикографией. Совместно с профессором Михаилом Стевановичем он составил Словарь к Полному собранию сочинений Петра Второго Петровича Негоша. В этом словаре, наряду с разными другими лексическими группами, значительное место занимают славянизмы. Они разбиты на пять категорий. Это, церковнославянские формы, общие и для русско-славянского и сербославянского типа церковного языка (например, *помазати*), затем, русско-славянские (нпр. *воскреснути*), русские (нпр. *пароход*), сербско-славянские (нпр. *васкрсеније*), и, наконец, гибридные, т.е. формы, имеющие особенности и нашего и русского, вернее, русско-славянского языков, характерные для славяно-сербского типа нашего литературного языка (нпр. *васкреснути*). Иногда, в этом словаре, впрочем как и во многих лексикографических работах, можно обнаружить небольшие неточности. Так, например, слова *благодарушан*, *благородан* и *благословен* отнесены к русским, тогда как это, прежде всего, церковнославянские формы. Но, такие случаи не свидетельствуют о недостатках словаря, а указывают на возможность отдельных конкретных решений иным способом в этом исключительно важном приложении к произведениям Негоша.